

4.^o Dividitur in causam *universalem*, cujus virtus agendi porrigitur ad plures effectus specie distinctos, ut sol respectu plantarum; et causam *particularem*, quæ unius speciei effectus producit, ut homo hominem. Causa universalis vocatur *æquivoca*, quatenus effectum producit, qui causæ producenti specificè non adsimilatur: ex opposita ratione, causa particularis vocari solet *univoca*.

5.^o In causam *adæquatam* seu totalem; quæ sola producit effectum, ut homo, qui lapidem projicit, est causa adæquata motus lapidis; et *inadæquatam* seu partialem, quæ effectum producit ex consortio et auxilio alterius, ut dum plures homines trahunt navim vel currum.

6.^o In causam *liberam* et *necessariam*. Libera dicitur, quæ operatur ex electione et consilio cum indifferentia seu facultate ad agendum vel non agendum, ad hoc vel illud agendum. Necessaria operatur ex impetu naturæ cum determinatione ad unum, absque facultate ad oppositum, ut ignis, qui ex vi naturæ determinantur ad comburendum.

7.^o Dividitur in causam *physicam* et *moralem*. Quarum prima agit ad effectum producendum per motum aut actionem proprie dictam, ut statuarius, qui statuam conficit; secunda agit vel concurrat ad effectum producendum per influxum moralem, qui quidem influxus motum improprium seu metaphoricum involvit, ut ille, qui ad statuam faciendam statuarium excitat jubendo, consulendo, promittendo, etc.

ARTICULUS TERTIUS

De causa finali.

§ I

De notione et causalitate causæ finalis.

«Sicut influere causæ efficientis est agere, inquit D. Thomas¹, ita influere causæ finalis est appeti et desiderari.»

¹. *QQ. Disp. de Verit.*, quæst. 22, art. 2.^o

Quæ Angelici Doctoris verba, pressius quidem pro more, sed plene exprimunt causæ finalis naturam. Ex eis quippe habetur, quod sicut causalitas *secunda* causæ efficientis tota consistit et constituitur per ipsam actionem, ita causalitas *secunda* causæ finalis constituitur per appetitionem actualem sive amorem, quem res inspirat agenti. Similiter sicut causalitas efficiens *in actu primo* posita est in virtute seu vi agendi, qua donatur res, quæ denominatur causa efficiens, ita causalitas causæ finalis *in actu primo* spectatæ, est id, quo res, quæ denominatur finis, vim obtinet ad inspirandum amorem actualem sive appetitionem sui, nempe, *bonum*; nihil enim appetitur vel amatur ab agente nisi sub ratione boni. Ergo sic se habet *inspirare sui amorem* respectu causæ finalis, sicut se habet *agere* respectu causæ efficientis, et sic se habet *ratio boni* respectu prioris, sicut se habet *virtus agendi* respectu posterioris.

Ex his facile colligitur, causam finalem habere propriam rationem causæ. Vera enim causa ea dicitur, quæ revera influat et agit ad productionem effectus. Causam vero finalem reipsa influere ad productionem effectus, ex eo aperte constat, quod excitat, movet et determinat agens ad effectum producendum; idque eo usque, ut, sine sublato, agens non ageret, nec rem produceret: sic ægrotus medicinam non sumeret, nisi bonitatis ratio, quæ in sanitate elucet, ipsum moveret et determinaret.

Experientia teste, finis non movet ad operandum, nisi quatenus ejus bonitas apprehenditur; unde effatum illud: *ignoti nulla cupido*. Attamen, hæc bonitatis apprehensio se habet solum ut conditio *sine qua non*; quandoquidem non apprehensio rei, sed bonitas ejus est, quæ munus causæ finalis exercet inspirando sui amorem agenti, ipsumque ad operandum alliciendo et excitando.

Nihilominus tamen, ex diverso modo finem cognoscendi, diversa exurgit ratio agendi propter finem. Sunt enim quædam, quæ dicuntur agere propter finem, quatenus exequuntur motus ad determinatum finem tendentes, qui tamen finis

ab eis non cognoscitur, sed eisdem præstituitur et præassignatur ab aliquo intellectuali agente: «Sicut sagitta, ait D. Thomas, tendit ad determinatum finem, ex hoc, quod movetur a sagittante, qui suam actionem dirigit in finem:» unde hujusmodi potius aguntur quam agunt propter finem.

Alia sunt, quæ finem, ad cuius assecutionem tendunt et operantur, cognoscunt, sed admodum imperfecte et quasi materialiter tantum, quia nec rationem formalem finis agnoscunt, nec finis relationem et proportionem cum mediis; sic famelicus canis, cui cibus offertur, cognoscit quidem seu apprehendit per sensus cibum, ex qua cognitione exurgit in eo, ex ipsa vi atque ineluctabili propensione naturæ, appetitus illius simulque motus pro ipso adipiscendo; ast cognitio illa est imperfecta et materialis, quia nec cognoscit, cibum *habere rationem finis receptu ipsius*, quod est cognoscere finem *materialiter* tantum et non formaliter, nec cognoscit, illum cibum *posse obtineri ab ipso hoc vel illo medio, et hunc medium esse aptius, vel minus aptum alio ad talem finem adsequendum*, quod est cognoscere finem absque cognitione relationis mediorum cum fine. Quia motus appetitus tendentis ad finem respondet cognitioni præhabitæ hujus finis, ideo quæ finem cognoscunt hoc modo imperfecto, imperfecte etiam propter finem agunt, hoc est, ex impetu et determinatione necessaria naturæ, ac proinde etiam potius aguntur quam agunt propter finem. Verbo: agentia hujusmodi operantur *cum* cognitione imperfecta finis, sed non *ex* cognitione formali finis.

Tandem sunt alia agentia, quæ, quia cognoscunt finem, tam secundum bonitatem materialem, quam secundum rationem formalem, simulque ejusdem relationem et proportionem cum mediis, operantur propter finem, seipsa determinando et dirigendo ad finem adsequendum: quod quidem tantum congruit agentibus ratione præditis, quia sola ratio potest unum cum alio conferre, et rationes abstractas et universales, prout est ratio formalis finis, percipere. Et hæc sunt, quæ proprie agunt propter finem. Namque, ut merito

habet D. Thomas¹, «proprium est naturæ rationalis, ut tendat in finem, quasi se agens et ducens ad finem, natura vero irrationalis, quasi ab alio acta vel ducta, sive in finem apprehensum, ut bruta animalia, sive in finem non apprehensum, sicut ea, quæ omnino cognitione carent.»

Itaque, consentanee ad hanc D. Thomæ doctrinam, quæ experientia et observatione innitur, dicemus, quod agentia naturalia, quæ omni carent cognitione finis, operantur propter finem *executive*: bruta, quæ operantur apprehendendo finem, seu percipiendo bonum per sensus, *apprehensive*: agentia intellectu prædita, quæ rationem formalem finis et relationem ejus cum mediis cognoscunt, operantur *directive*.

Ex hucusque dictis colliges, causam finalem congrue definiri: *id, cujus gratia aliquid fit*. Quæ definitio, quamvis in rigore sumpta solum habeat locum in agentibus ratione præditis, quæ ex apprehensa bonitate finis alliciuntur et seipsa determinant ad operandum, accommodari etiam potest agentibus, quæ effectus producunt propter aliquid consequendum, ac proinde operantur aut moventur gratia alicujus rei, quod pertinet ad rationem finis.

§ II

De existentia causæ finalis.

Causarum finalium existentiam, præter veteres illos Democritum, Epicurum, Lucretium, qui omnia ad materiam et fortuitum atomorum motum referebant, inficiati sunt, tum Spinoza, qui finales causas ad humana figmenta amandat, tum Robinet cum aliis materialismi aut atheismi sectatoribus, qui aut Dei intelligentis atque pure spiritualis existentiam, aut eum propter finem agere, minime agnoscunt. His viam paraverat Cartesius, dum scripsit: «Nullas umquam rationes circa res naturales a fine, quem Deus aut natura sibi proposuit, desumemus.» Sit itaque

¹ *Sum. Theol.*, 1.^a 2.^æ, q. 1.^a, art. 2.^o

THESIS I.^a

Agentia intellectualia operantur propter finem directive, atque Deus ipse in operibus ad extra propter finem agit.

Pars I.^a facile constat. Nam agere propter finem *directive* nihil est aliud, ex supra dictis, quam agere ex cognitione formali finis huiusque relationis cum mediis, seipsum exinde determinando ad hæc vel illa media adhibenda pro determinato fine adsequendo; atque id agentibus ratione præditis congruit, et quoad hominem spectat, ex conscientia intima habemus, ipsum propter finem operari hac ratione; ergo...

Altera pars ex prima necessario fluit. Nam, si agere propter finem directive perfectio est, eaque non minima, ex qua homo agentibus inferioribus supereminet, proculdubio reperitur in Deo, qui agens intellectuale perfectissimum existit.

Nihilominus tamen, duo hic sedulo animadvertantur: 1.^o id solum Deo congruere quoad opera extra ipsum posita, ut innuit thesis. Siquidem in actionibus, quæ *ad intra* terminantur, ut sunt processiones divinarum Personarum, Deus non agit libere seipsum determinando, sed ex ipsa divina essentia determinatur; 2.^o operationem Dei propter finem directive non assimilari perfecte et omnimode operationi hominis aut cujuscumque creati agentis intellectualis. Enimvero in operatione hominis, ex. gr., dum ex amore sanitatis se determinat ad medicinam *hanc* sumendam, duo sunt spectanda: 1.^m quod homo perfecte cognoscit bonitatem sanitatis huiusque relationem cum mediis, et simul seipsum determinat libere ad ponendum *hoc* medium propter *hunc* finem, sive ut tale bonum existat; 2.^m quod finis ille, qui cognoscitur et quæritur per tale medium, quæritur ut perfectio ipsius agentis.

Horum primum, utpote nullam imperfectionem involvens, reperitur in Deo, qui ex cognitione et amore alicujus boni seipsum libere determinat ad ponendum seu producen-

dum aliud bonum, quo illud primum obtineatur, ut dum plantas et bruta producit propter bonum hominis obtinendum. Alterum vero minime in Deo reperitur; nam, cum sit infinite perfectus et ipsum esse omnes essendi perfectiones continens, nec unquam operatur, nec quidquam agit, ut perfectionem aliquam sibi ipsi adipiscatur. Itaque Deus *ex parte operis* unum agit propter aliud, sed *ex parte operantis* omnia operatur propter suam bonitatem, non quidem *obtineendam*, sed *manifestandam* et communicandam. Unde apposite D. Thomas¹: «Cum omne opus divinum in finem quemdam ordinatum sit, constat, quod ex parte operis Deus propter finem agit. Sed quia finis operis semper reducitur in finem operantis, ideo oportet, quod etiam ex parte operantis finis actionis ejus consideretur, qui est bonum ipsius in ipso... Ipse enim bonitatem suam perfecte amat, et ex hoc vult, quod bonitas sua multiplicetur per modum, qui possibilis est, ex sui, scilicet, similitudine.» Ex quibus corollaria subjecta colliges:

- 1.^o Omnes res creatas ad bonitatem Dei comparari tamquam media ad finem, non obtinendum, sed manifestandum.
- 2.^o Deum res creatas necessario amare, quatenus sunt participationes et similitudines propriæ bonitatis, ac proinde eodem actu et amore, quo seipsum amat.
- 3.^o Hunc amorem, quatenus terminatur ad creaturas, solum dici necessarium *hypothetice*, hoc est, ex hypothesi, quod Deus libere voluerit easdem producere; nam, absolute loquendo, potest eas non amare, eo ipso, quod potest eas non producere; etenim, ut habet D. Thomas, «cum bonitas Dei sit perfecta, et esse possit sine aliis, cum nihil ei perfectionis ex aliis accrescat, sequitur, quod, alia a se eum velle, non sit necessarium absolute.»
- 4.^o Deum, in hypothesi productionis creaturarum, unam producere propter aliam, ut herbam propter bruta, bruta propter hominem.

¹ *Sent.*, lib. 2.^o, dist. 1.^a, q. 2.^a, art. 1.^o

THESIS 2.^a

Non solum bruta, sed agentia pure naturalia agunt propter finem, suo quæque modo.

Prob. utraque pars ex perspicua et quotidiana experientia, qua observamus, tam bruta irrationalia, quam agentia reliqua, non temere et casu, sed ordinate et constanter operari, suosque effectus et actus edere eo modo, quo expedit ad bonum et perfectionem obtinendam. Sic hirundo paleas colligit ad nidum conficiendum, plantæ ex terra et atmosphaera aquam et alia congrua atque utilia principia eliciunt ad se nutriendum, etc. Ergo, nisi velimus ordinem Universi et nexum partium ejus, simul cum fulgenti et perspicua experientia rerum inficiari, fateri cogimur, operationes et effectus unius corporis ordinari ad bonum, vel suipsius, vel alterius; ac proinde determinatum finem habere.

Dixi in thesi *suo quæque modo*; quia, ut jam supra monui, bruta agunt propter finem, non solum quatenus exequantur motus ad determinatum finem ordinatos, sed etiam quatenus hunc finem per sensus apprehendunt seu percipiunt. Ast agentia pure naturalia, quæ omni cognitione destituuntur, eatenus solum dicuntur agere propter finem, quatenus *exequantur* motus vel effectus, ordinatos quidem ad hunc vel illum finem adsequendum, sed ita, ut hæc ordinatio ad finem constituta et prædeterminata sit ab ipso rerum naturalium Artifice: unde hæc *executive* propter finem operantur, sicut et bruta *apprehensive*.

SOLVUNTUR OBJECTIONES

Obj. 1.^o Quæ temere et casu eveniunt, ad finem non ordinantur; atqui plures mundi effectus temere et casu eveniunt, immo, quandoque ita eveniunt, ut opponantur fini, qui eisdem assignari solet, ut dum pluvia segetes destruit aut putrescere facit; ergo...

Resp. dist. min. Temere et casu eveniunt *respectu Dei et totius Universi*, neg.; *respectu nostri*, conc. Nos equidem, sicut rerum essentias et causas plurimas ignoramus, ita etiam frequenter ignoramus fines particulares operationum et eventuum, quæ in mundo cernuntur. At respectu Dei, qui Universi et universorum, quæ in eo continentur, curam gerit, nihil temere et casu evenit, sed omnia ab eo ad finem ordinantur. His adde, quod agentia naturalia habent aliquem finem, ad quem *ex se*, sed non *indefectibiliter* ordinantur; quia ipsorum operationes et effectus nexum habent cum aliis agentibus et causis, ex quibus impedimentum vel modificatio oriri potest.

Instabis: saltem dum natura producit monstra propter finem non operatur; ergo...

Resp. Existentiam monstrorum non solum non excludere, sed potius invicte demonstrare, res naturales agere propter finem. Cum enim monstrum sit effectus recedens a solito ordine et debita rei dispositione, consequitur, revera existere præfatum ordinem, quo agentia naturalia ad determinatos effectus producendos diriguntur et determinantur. Quod autem *quandoque* ab affectibus, ad quos tendunt, deficiat, solum ostendit, agentia naturalia esse causas finitas et imperfectas, quarum idcirco actio seu effectus vel impediri, vel perturbari potest; quod quidem contingere potest vel propter occursum aliarum causarum, vel propter redundantiam, inopiam vel incongruam dispositionem materiæ.

Obj. 2.^o Temeritatem et arrogantiam sapit causas finales rerum a Deo conditarum velle assignare; ergo... Prob. ant. Temeritatem et arrogantiam sapit motiva voluntatis divinæ velle perscrutari et assignare; ergo...

Resp. dist. ant. Arrogantiam sapit *omnes* causas finales velle assignare, conc.; *aliquas*, neg. Ultra quidem fateor, quasdam inter finales rerum causas nobis latere, sed simul alias quoque agnoscimus ex manifestissima naturæ experientia. Unde oppido falluntur Baco et Cartesius, qui ajunt, investigationem causarum finalium atheismo viam aperire, cum

potius e converso res se habeat; nam ex causarum finalium existentia legitime assurgimus ad existentiam alicujus Supremæ Intelligentiæ, quæ mundum condidit.

Ad prob., dist. etiam ant. Temeritatem etc. velle perscrutari et assignare *quoad effectus primarios*, trans.; *quoad effectus quosdam particulares et determinatos*, neg. Arrogantiam quidem saperet velle perscrutari et assignare fines et motiva, ex quibus Deus seipsum libere determinavit ad res creandas potius quam non creandas, ad mundum istum et non alium producendum, hoc et non alio tempore producendum, cum aliis hujus generis, respectu quorum homo non alium finem nisi finem universalem et ultimum rerum, nempe, Dei bonitatem ut communicandam, nec aliud motivum nisi ipsam Dei voluntatem potest assignare¹. Quod tamen nihil obstat, quominus particularium effectum, ut hominis, bruti, plantæ, solis, etc., finales causas et motiva rationalia quæramus et assignemus.

SCHOLIUM

De casu, fortuna et fato, de quibus quidam fusius hic disserunt, ut aliquid breviter attingamus, id dicam: *fatum*, si accipiatur ad sensum gentilium et prout Seneca eum definit pro *necessitate omnium rerum actionumque quam nulla vis rumpat*, rejiciendum est; quippe quod tum contingen-

¹ Unde jure merito D. Augustinus docet quod si quis quærat: "quare fecit Deus cælum et terram? respondendum est ei: quia voluit. Voluntas enim Dei causa est cœli et terræ, et ideo major est voluntas Dei quam cœlum et terra. Qui autem dicit: quare voluit Deus facere cœlum et terram? majus aliquid quærit quam est voluntas Dei; nihil autem majus invenire potest. Compescat ergo se humana temeritas, et id, quod non est, non quærat, ne id, quod est, non inveniat.", *De Gent. cont. Manich.*, lib. 1.^o, cap. II. Hac sane ratione, et non ea, quam autumant Baco et Cartesius, vitanda est temeritas et arrogantia in operibus Dei et ipsorum finibus et motivis vestigandis.

tiam causarum et effectuum naturalium, tum libertatem Dei et hominis e medio tollat. Quod si ad sensum christianum accipiatur, quatenus, scilicet, cuncta, quæ in mundo eveniunt, divinæ ordinationi subjiciuntur, admitti sane potest, ac cum Boetio definiri: *ordo causarum secundarum divinam providentiam exequentium*. *Casus et fortuna* reducuntur ad causas *per accidens*, causalia enim ac fortuita dicuntur ea, quæ præter intentionem causæ particularis, non vero universalis, saltem Dei, eveniunt. Solum differunt, quatenus *fortuna* respicit agentia ratione prædita; *casus* vero vel utraque indiscriminatim, vel sola agentia irrationalia.

CAPUT QUARTUM

DE PRÆCIPUIS SPECIEBUS ENTIS.

ARTICULUS PRIMUS

De ente finito et infinito.

§ I

Expenduntur notiones entis finiti et infiniti.

1.^o Notionem aliquam tam finiti, quam infiniti in nobis esse, ex eo aperte constat, quod optime novimus, quid sit infinitum, ipsumque non tantum a finito, sed ab indefinito etiam incunctanter secernimus¹.

¹ Hinc explodenda sententia P. Buffier, qui adserit existere quidem infinitum absolutum, nempe, Deum, sed nos ipsum non concipere nisi ut infinitum *in potentia*, cui, nempe, alias et alias perfectiones absque fine addere possumus. "Pour concevoir l'infini absolu, il faudrait que je conçusse toute l'étendue des attributs de Dieu. Or c'est ce que je ne puis faire; car j'éprouve que je puis voir en Dieu des perfections et des degrés de perfec-